

Margócsy József

A NYÍREGYHÁZI FIÚ FELSŐKERESKEDELMI ISKOLA ALAPÍTÁSA

Az alábbiakban levéltárunk VIII.57. sz. fondjáról lesz szó. Ennek teljes anyaga 23 dobozban, 2.43 iratfolyóméter hosszban, 1992 januárjában került a levéltárba, s az 1909-66 közötti évekből tartalmaz értékes iratokat. Nyilvánvalóan a polgármesteri, sőt a megyei iratok között is találkozhatunk az iskolára vonatkozó egyéb aktákkal, de a továbbiakban elsősorban az említett fond irataival foglalkozom.

Ezúttal két szempontból. Előbb az iskola alapításáért, megnyitásáért folyt viszonylag hosszú és kitartó küzdelmet szeretném bemutatni. Ez a város **polgárságának** a küzdelme, amely a város iskolatörténetében egyedülálló, mert egy ideig a városban, a megyében ez az **egyetlen**, nem humán jellegű iskola. Majd érinteni szeretném az **államosítást követő** kemény időkből származó gazdag dokumentumanyagot. Ez ugyanis nemcsak ennek az iskolának, hanem az akkori megyei iskolapolitikának, az országos kultúrpolitikának, politikai életünknek általában az iskolákra vonatkozó sajátos tükrét tartja elénk. Fontosságát emeli az, hogy - tudtommal - a megye más iskoláiban ilyen jellegű iratok nem maradtak meg, ill. nem kerültek a megyei levéltárba.

1.

Nézzük előbb ezt a bizonyos egyszerűséget, hogy t.i. ez az iskola **polgári kezdeményezésként** jött létre.

A II. világháború kitöréséig Nyíregyházán nyolc középiskola működött. Lényegében időrendi sorrendben haladva, a legelső: egyházi szervezésű, evangélikus fiúgimnázium, még 1861-ből. Majd 1917-ben ugyanilyen szervezésben indul meg az evangélikus leánygimnázium. Ugyancsak humán jellegű két gimnáziumot szervez a római katolikus egyház: 1921-ben, a katolikus tanulmányi alap segítségével a kir.kat. fiúgimnáziumot, s az 1929-ben idetelepedett Angolkisasszonyok 1930-ban nyitják meg a leánygimnázium kapuit. Az 1914-ben megindult **fiú** tanítóképző állami iskola ugyan, de kifejezetten a görög katolikus kántorképzés országos intézményének tekintik, annál is inkább, mivel az egyetlen magyar gör.kat. püspökségnek ekkor már Nyíregyháza a székhelye. Párhuzamosan, az 1928-ban megindított tanítónőképző a Kálvineum-névű iskolahálózat keretében létesült, református egyházi fenntartásban. - Az Angolkisasszonyok tanítórendjének ideérkezésekor, 1929-ben azonnal női felsőkereskedelmi iskolát nyitottak - egy apácák által irányított leányinternátussal.

Visszatekintve azonban erre a színvonalasan oktató és nevelő intézményre, melynek meglehetősen kisszámú a tanulóerege, a nagyobb fontossága inkább az ezen a környéken egyébként nem ismert róm.kat. **zárdai nevelésben** rejlett, így a 18 éves korig tartó leánynevelés a célja a szülők errefelé irányuló érdeklődésének, s csak jóval kisebb mértékben a kereskedelmi szakma elsajátítása. Ami azzal is igazolható, hogy az itt végzett leányoknak csak igen kis hányada helyezkedett el a szakmában, kevesüknek vált életpályájává a kereskedelem bármely területe ezekben az években. Jellemző példa erre talán a Nógrád megyei Tolnai Klári, aki itt kezdte bakfis éveit, s aki hamarosan híres, kiváló színésző lett, s nem a kettős könyvelés körében helyezkedett el, - ahová egyébként sem vágyott, mint számtalan nyilatkozatában el is mondta.

De hogyan is alakult ki ez az emlegetett **polgári kezdeményezés?** - Nyíregyháza mezőgazdasági jellegű városka volt, s az maradt a II. világháborút követő másfél évtizedig. Ipara sem volt, illetve: igen csekély. Viszont a kereskedelem, amely elsősorban mezőgazdasági termékekre és italneműekre terjedt ki, igen gyorsan fejlődött, erősödött. A kezdő lökést az 1858-ban megindult vasuti forgalom adta: bekapcsolódott a város az országos szállítási lehetőségek leggyorsabb hálózatába, segítették ebben az ide, a megyeszékhelyre sugarasan vezető - egyelőre csak köves - országutak, s a századfordulóra már ugyanígy idetartanak az új vasutvonalak is. Maga a megyeszékhely idetelepítése /1876-ban/ is további fejlődési lehetőséget adott a város kereskedelmi életének. - 1862-ben már megnyílt az első **Nyíregyházi Takarékpénztár**. Sajátságosan ez is városi összefogás eredménye. Pontosabban: a Bereg megyei **Lónyay Menyhért** a maga társadalmi helyzetének reflexei szerint a **megyei földbirtokosok**, arisztokraták, dzsentrik köréből keresett kezdeményezőket, vállalkozókat egy bank létrehozására, amikor azonban előkelő barátai, rokonai nem hajlottak a - véleményük szerint - magyar úrhoz nem nagyon illő-méltó merkantil vállalkozásra, a nyíregyházi módosabb polgárok, kereskedők körében vetette fel az eszmét, s így végre a **városi polgári körökből** jött résztvevőkkel történt meg a bankalapítás. - Ugyanebben az évben egy másik kereskedelmi jellegű szervezet is megalakult: a **Nyíregyházi Árucarnok**. Ez a cím - mai jelentése ellenére - egyáltalán nem valamilyen épület, hanem szabad kereskedelmi társulás cégjele, amelyik azonban széles körben elfogadott piacmeghatározó döntéseket hozott. Ideértve az árak rögzítését, közhírré tételét, ellenőrzését is - választott bíróságával is, ha kellett. A távolabbra induló kereskedelmi szállítmányok kedvező tarifátételeit dolgozta ki. Így működött közmegegyezésre.

Amikor azonban a század végefelé már országos méretekben, afféle központi intézkedésekkel szabályozták az efféle kérdéseket, a Terménycarnok - már mint társadalmi és érdekvédelmi egyesület -, átalakult 1890-ben **Kereskedők Társaságává**, s azonnal megszervezte alkalmazottainak továbbképzését. 1890-től van tehát Nyíregyházán **kereskedő tanonciskola**, ezt akkoriban párhuzamosan **alsófokú** kereskedelmi iskolának is nevezték. - Maga az egyesület, újabb átszervezés után, 1906-tól - most már szélesebb alapokon - nagyobb

tagsággal lett a **Kereskedők és Gazdák Köre**, amelyik egészen a II. világháború végéig működött - a város egyik legtekintélyesebb társadalmi egyesületeként. - Oktatási szempontból a Kör most már egy lépcsővel magasabbra nézett, amikor **egyéves női kereskedelmi szaktanfolyamot** létesített, s ennek sikerén felbuzdulva, már 1912-től szervezni kezdi - a debreceni Kereskedő Társulat mintájára - a társulati fenntartású fiú **felsőkereskedelmi** iskolát.

Ez az iskolatípus már 1888 óta létezik, és Budapest után vidéken is terjed: 15-17 éves fiúk részére, tehát akkor még három évfolyamos képzéssel. A Kör vezetősége, elsősorban **Baruch Artur** bankár, az elnök, és a jogász-titkár **Hoffman Móric**, gyűjtőíveket bocsát ki, az iskola megindításához kellő anyagi alap megteremtésére. Így az aláíró kereskedők, földbirtokosok, bérlők, vállalkozók, akiknek érdekük, hogy ügyleteiket szakképzett férfiak vigyék, a könyvelést vezessék, anyagi terhet vállaltak a jó ügy sikere érdekében. Így a több száz támogató három évre ígért rendszeres támogatást az iskola mielőbbi megnyithatása érdekében 1912-1914-re. Úgy számították a szervezők, hogy ebből a pénzből, majd az első három év várható tandíjbevételeiből fokozatosan folyamatossá tehetik az iskola fenntartását. Mivel a város is helyeselte a kezdeményezést, a képviselőtestület az akkor még tekintélyesnek számító évenkénti 6 000 korona segély folyósítását helyezte kilátásba. Biztosra vették a nyitási engedély elnyerését: a toborzó felhívásokra jelentkezőket "beírták", más iskoláktól szerzett tájékoztatók alapján felvázolták az indulás körülményeit, a szükséges személyi és dologi szükségleteket. Az engedélyt azonban nem adta ki a vallás és közoktatásügyi minisztérium, huzta-halasztotta a döntést, lényegében nem bízott a **társulati** fenntartó felajánlásának tartósságában, s amikor kitört a háború, háttérbe szorultak a szervezési kérdések.

1917 végén arra az elhatározásra jutott a Kereskedők és Gazdák Körének vezetősége, hogy lemond a **fenntartási** tervéről, ha a **város** vállalja az iskolafenntartó szerepet és kötelezettséget. Azzal együtt, hogy a Kör által megszervezett támogatók hajlandósága a **városi** iskola működtetéséhez is hozzájárul, eredeti felajánlásai erejéig. 1918 tavaszán, a fiatal, agilis polgármester, **Bencs Kálmán** így még aktívabban be tudta kapcsolni a városi képviselőtestületet, s 1918 nyarára - újabb, ismételt központi ellenvélemények és kifogások ellenére, - nem utolsó sorban az akkor népszerű országgyűlési képviselőnk, **Fényes László** támogatásával, júliusban megjött a minisztériumi engedély. Így az Eötvös utca 13/Csillag u. 2. sz. saroképületben, egy városi tulajdonú középületben megindulhatott az oktatás.

Az akadályok, nehézségek a kezdet éveiben sem csökkentek, hiszen a 18-19-es forradalmak, a román megszállás, a Trianon után ittrekedt igen sok menekült család elhelyezési gondja a nyomasztó lakáshiány miatt, közellátási zavarok, megszaladt infláció - mind-mind gátolta az iskola természetes fejlődését, megerősödését. Mindezzel szemben állt azonban a polgárság kitartó igénye az iskola fenntartására: a város vezetőségének áldozatkészsége csak erősödött a nehézségek leküzdéséért vívott harcban, jó közösségként működtek együtt az

iskolával: diákokkal és a tantestülettel, s mire az iskola életének első évtizede eltelt, már kimagasló sikerekről is számot adhattak. A kis iskola családias vezetése, szigorú követelményekkel, de nem rideg eszközökkel folyó tantestületi nevelő munka, az iskola és a város lakossága, polgársága közötti közvetlen jó viszony: megalapozta az iskola sikeres működését, a további fejlődés lehetőségét. Csak így tudott most, nemrég, szeptemberben a korosodó iskola szép ünnepekkel visszanevezni 75 éves múltjára, amelynek során mindig tudtak újítani, korszerű eszközöket igénybe venni, sikeres harcot folytatva a vidéki helyzetben nagyon kisértő provincializmus és önelégültség ellen.

2.

Nézzük most már a másik témát, amelyet az iskola 950-es évekbeli életével kapcsolatban érintek. T.i. azt az országos iskolatörténeti, kultúrpolitikai tükröt, amelyben - legalább vázlatosan - azt a képet láthatjuk, amely az államosítás után az iskolák és pedagógusok helyzetének eldologiasított, komor-szomorú helyzetét mutatja.

Ennek az iskolának az életében az 1948. évi államosítás nem járt semmilyen szervezeti, személyi konzekvenciákkal. Hamarosan elkövetkezett azonban, az országos gigantomániákus tervekkel párhuzamosan az iskolákban is a "fejlesztés". Különösen ebben az iskolában, ahol "gyakorlati pályára", közvetlenül a "munkára", "az életre" nevelés az iskolatípus meghatározója. A kis Szabolcs utcai volt magánházból a Báthory utcára került az iskola, az Angolkisasszonyok építtette emeletes épületbe, s azonnal többszörösére emelték a nappali-délelőtti oktatásban részesülő tanulók létszámát. Ugyanakkor egyre-másra indultak a különböző tagozatok, tanfolyamok, előkészítő kurzusok, dolgozó és levelező formákban egyaránt. Anélkül, hogy a tanári kar létszámát jelentősen emelték volna, mintha nem is lettek volna megnövekedett feladatok. Ebből az következett, hogy a tanári kar törzstagjainak heti óraszámja 36-40 órára emelkedett. És még ezekhez járultak a fokozatosan bevezetett időszakos beszámolók, konzultációk a nem nappali tagozatosok számára. /Ezek azonban már külön díjazás szerint történtek, nagy számban./ A túlterhelésre egy jellemző adatsor: az igazgató, aki a rendeskorúak megnövekedett osztiálylétszámához mérten csak két óra tartására köteles, egy-egy időszakban /a fizetési jegyzék szerint/ 3-5 féle tagozat vezetői díját veheti fel ill, heti 22 megtartott óra szerint kap külön óradíjat.

Ne feledjük: az efféle felnőttoktatás sokféle formájában: politikai feladatnak számít. A párt kulturális programjának megfelelően - lényegében helyes szempontként: a régebbi iskolapolitika következtében az iskolától, a magasabb képzés szerzési lehetőségétől elzárt egyének iskoláztatását mozdította elő, ennek fontosságához mérten itt kiemelt, jóval magasabb óradíjakat fizettek, mindenféle munkakörben, mint az ugyanabban az épületben működő "nappali" oktatásban. Így alakult ki kvázi természetességgel az a helyzet, hogy - részint

aktuális politikai fontosságuk, részint jövedelmezőbb voltuk miatt is - az agyonterhelt tanárok energiájából is sokkal több jutott ide, s ez így, együtt nézve is, mindenképpen a minőség rovására történt, - minden jószándékú, helyes pedagógiai alapelv tarthatatlanságához vezetett. E kornak kizsákmányoló, emberpusztító általános, közelebről itt **iskolapolitikája** leginkább ebben az iskolában jelentkezett Nyíregyházán, s vezetett is a kollégák korai elhasználódásához: idő előtti nyugdíjazásokhoz, viszonylag korai elhalálozásokhoz. - A felsőbb vezetést azonban mindez nem érdekelte: csak a mennyiségi eredmények statisztikailag igazolható dicsősége. - Ráadásul egy hosszabb korszakban ez az iskola közvetlenül a pénzügyminisztériumhoz tartozott /még három másik hasonló típusú iskolával együtt az országban/, s a leadott speciális pénzügyi, tervgazdálkodási rendelkezések, bevezetett eljárások gyors, közvetlen, tankönyv hiányában is végrehajtandó oktatása céljából: délelőtt, délután, este, a nappali és egyéb tagozatokon, tanfolyamokon igen sok banki, közigazgatási, jogi szakember, funkcionárius **külső óraadó** kerül hosszabb-rövidebb időre a tanerők népes gyülekezésébe. Elképzelhető, hogy ezzel aztán az itt folyó oktatás pedagógiai, nevelő jellege fokozatosan teljesen háttérbe szorul, s a kombinátméretű oktatási intézmény, a leendő pénzügyi bérmunkásokat képző iskolának az oktatói, maguk is, lassanként pedagógiai-oktatási bérmunkásokká válnak. Hiszen a legjobb szándékú, itt nem kis számban szenvedélyesen tanítva nevelni, emberi körülmények között helyt állni kívánó kollégák nemes törekvéseinek érvényesülése, érvényesítése teljességgel lehetetlenné vált.

Ide kívánkozik néhány példa az iratokból: jellemzőként az akkori mechanikus ügyintézésre.

Egy miniszteri rendelet érkezik 1951-ben az iskolához, mely szerint felülvizsgálendő - különösen a közigazgatási jellegű intézményekben - az iskolák **névadóinak** listája. Alaposan meg kell nézni, vajon "a hazánkban épülő szocializmus és népi demokráciánk erőteljes fejlődése során" a meglévő névadópatronus megfelelt-e az ilyen szempontú elvárásoknak. - Tudnivaló, hogy 1938-ban, hosszabb előkészítés, nem kis erőfeszítés után felvehette **Széchenyi István** nevét, az "ideillő" gazdaságpolitikus emlékének őrzésére. 1951-ben már "időszerűbb elnevezés" szükségessége vetődött fel, s a variációs javaslat Petőfi, József Attila vagy éppenséggel Rudas László névfelvételét veti latra. Csodának minősíthető, hogy az akta valahol elakadt, s a javaslat nem került végrehajtásra, s az iskola mai napig viseli a legnagyobb magyar nevét.

Egyidőben gyakori a "tanerők arányosítása"-tárgykivonat: személyügyek intézése értendő ezen. Egy példa: eszerint "X. gimnáziumból áthelyezem R.G. **matematika-fizika** szakos tanárt az Y. gimnáziumba, s **pótlásra** // O.E. **magyar-latin** szakos tanárt helyezem át az Y. gimnáziumból az X. gimnáziumba." Vagyis: darab-darab, innen vagy onnan, pótolják egymást létszámszerűen, darabszámra, - statisztikailag, nem lesz hiány, hiba. A szakmai szempontú aggodalmaskodás pedig kizárólag polgári csökevényként tekintendő, tehát lényegtelen, elhanyagolható. /1949-ből/

A körlevelek áradatából jónéhány "Éberség" tárgy kivonattal figyelmeztet, ad elhárító lehetőségeket, feladatokat. Felhívások özöne, lényegében kötelező konzekvenciákkal: a különféle "perek" tárgyalásainak rádióon való meghallgatása iskolaidőben vagy délután-este, dolgozat iratása "Mi lett volna családunk sorsa, ha a Rajk-banda eléri országpusztító céljait" - címmel, s a legjobbnak ítélt dolgozatok fölterjesztendőek. Utasítások felvonulásokra, népgyűlési részvételre, kötelező mozilátogatásokra, előírások emlékűnepségek tartására - széles skálán -, az elmondandó beszéd felolvasási kötelezettségével együtt mellékletként megtalálható. Jelentés kérése ünnepélyes felajánlásokról, ill azoknak teljesítéséről, megfelelő százalékos értékeléssel, jelentések az országos vagy környéki kihívások, mozgalmak havi, heti teljesítéséről, éppenséggel mellékelve az egyes osztályok, mozgalmi szervezetek, a kollégák egyéni "eredményeiről". S ezeket ma hallva, főleg, ha idősebb ember gondolkozik ezen, visszaemlékezve az akkori időkre, nagyon nevetségesnek tartja az értékelések mennyiségi szempontjait, az eredmények ürességét, - és nemigen érti, hogy annak idején inkább lehetett /volna/ ezeken sírni, mint nevetni. Azt látom, ott a felelet, hogy lényegében eléggé korán rájött mindenki, hogy nem kell az ilyen dolgokat "mellre szívni". Tapasztalatból tűnt ki, hogy e jelentéseket senki nem veszi komolyan, nem bírálják, hasraütve "értékelik", csak egy miatt keletkezhet baj, ha nem ment el idejében a jelentés, - mert akkor nem lehetett ott, fenn kipipálni a jelentés érkezését. Ha ugyanis jelentés van, akkor hiány nincs, ha jelentés nincs, akkor ott valami biztos bűzlik, éberként ki kell vizsgálni, el kell járni stb. Ha pedig ily egyszerű ezek elkerülése, akkor megy a jelentés. És ez a felületesség, lényegében lazaság, igénytelenség, oda nem figyelés azért ragályként terjedt el a legjobb szándékúakra is, rombolván a színvonalban, igényességben való hitet, az azért folyó munka becsületét, tiszteletét.

Előbb csak korlátozták, majd később kerekén megtiltották az **iskolai évkönyvek**, az év végi nyomtatott értesítők, kiadását - már az ötvenes évek elején. Később is csak egy-egy nagyobb iskolai évforduló, 100-150 éves ünnepség kapcsán engedélyezték sok herce-hurca, bürokratikus akadékoskodás után. Pedig ezek az évkönyvek az odajáró diák ifjúkorának tükre, egy-egy évtizedekkel ezelőtt végzett ifjú féltett kincse, benne van a szereplése, diákkorának minden kellemes emléke, - mégha az osztályzatok nem is mindig a legfényesebbek. Jó vezetője, pontos forrása a tanárok, a közösség munkájának, eredményeinek, az ifjúsági körök életének. - Manapság, ezek nélkül, már a folyosókon lógó érettségi tablókön szereplő sok tanár nevének igen sokszor nincs visszhangja, mikor, mettől-meddig tanított itt, egyáltalában mit csinált ebben az iskolában. S mivel "népköztársasági érdekből" gyakran helyezgették ide-oda a tanárokat, legfeljebb egy-egy idősebb pedellus emlékszik a régiekre, - de ez azért mégsem a legfontosabb történelmi forrás...

Ezért és ilyen szempontok miatt hiszem, hogy érdemes tanulmányozni az ilyen dokumentumokat, jelen esetben a levéltárunkban a VIII.57. sz. fond kolligátumát, - mint az emlegetett sivár korszak iskolapolitikájának - e korszakra

nézve tanuságtevő anyagát. Bárcsak minél több fiatal tanulmányozná, - hogy azután minden erejével küzdhessen az ott olvasottak megismétlődése, újraéledése ellen.

Befejezésül: már csak két rövid megjegyzés.

Az egyik: az említett iskola és a város viszonyára vonatkozik - mostani dátummal. Hogy t.i. az 1993. szeptemberi jubileumi ünnepségen Nyíregyháza polgármestere üdvözölte az iskolát, s ez azt jelentette, hogy bár csak az államosításig volt a város ennek az iskolának a fenntartója, s manapság már többször annyi középiskolája van Nyíregyházának, mint 1918-ban, - a felsőoktatási intézményekről már nem is beszélve, a város fiatal vezetője mégis helyesnek és hasznosnak találta a 75 éves iskola meleghangú üdvözlését: érezvén, az iskola részéről is, a város lakosságának sokoldalú szolgálatára vonatkozó hajlandóságát, készségét.

A másik pedig az, hogy **éppen idejében** idézgette jubileuma során ez a Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola a hajdani időket, s ennek érdekében több fényképen is felidézte, megörökítette az intézmény **első épületének** képét, az Eötvös/Csillag utca sarki kis házat. Éppen idejében, ugyanis, manapság már nem készíthetne erről a házról élethű fotót a múlt idézése érdekében, ugyanis a városrendezési terv végrehajtása során a múlt héten elkezdték az öreg épület lebontását. Sic transit gloria mundi, lám: így mulik el a világ dicsősége, egy kis világ - kis dicsősége...